

Kand. Shk. DHIMITËR DHORA

59

86.90

MEDITIM
NE
FAUNEN
TONE

59
8490

Kand. shk. DHIMITËR DHORA

MEDITIM
NË
FAUNËN
TONË

LIBRERIA E BIRË
GJUROKASTER
NR. 50469

Korrektor letrar; J. Kuçi

Redaktor: Piro Dani

MEDITIM

NË

FAGJENË

TOMË

PARATHËNIE

Një interes i madh i ushqen mendjet e njerëzve për të njohur botën e kafshëve, për nga llojshmëria, veprimtaria jetësore, marrëdhëniet e ndërsjella me mjedisin ku jetojnë, përhapjen gjeografike, shumimin dhe zhvillimin. Që nga bangat e shkollës, nxënësit marrin njohuri për botën e gjallë. Zoologjia, së bashku me disiplinat që përfshin ajo, ndihmon për formimin e përgjithshëm të tyre.

Botime të shumta, të veçanta, kanë shërbyer për njohje të thelluar të kafshëve të ndryshme.

Por interesi i shkencëtarëve tanë gjithnjë ka qenë lëvrimi në faunën tonë, njohja dhe vënia e saj në shërbim të popullit. Rezultatet e studimeve që po bëhen prej më shumë se katër dhjetëvjeçarësh, kanë krijuar një fond të pasur shkencor, i cili në pjesën dërrmuese të tij është i publikuar dhe i botuar.

Në këtë libër jemi përpjekur të përmbledhim në mënyrë të divulguar studimet më të rëndësishme të bëra nga zoologët tanë. Janë shfrytëzuar botimet e tyre shkencore, disertacione dhe referime të ndryshme. Materialin e kemi pasuruar me përvojën tonë mbi dhjetëvjeçare të ekspeditave në terrene të ndryshme të vendit. Gjithshtu janë shfletuar dhe pasur parasysh edhe të gjitha botimet e bëra, duke përfshirë edhe artikujt e shtypit tonë periodik. Në fund të librit jepet literatura më kryesore e shfrytëzuar. Lexuesi mund të gjejë në të emërtimet shkencore të kafshëve, gjëra më të hollësishme për çështje të ve-

çanta, si dhe azhurnohet me disa nga studimet më të rëndësishme të bëra për njohjen e faunës sonë.

Kemi pretendimin modest se botimi i këtij libri do të shërbejë për ta vënë studimin e lëndës së zoologjisë në një terren më konkret dhe më kombëtar. Duke pasur këtë botim, mësuesit dhe studentët do të njohin më nga afër pasuritë faunistike, bukuritë e saj, duke i lidhur me mjediset dhe territorin tonë gjeografik.

Besojmë se libri do t'u vlejë sadopak edhe amatorëve të natyrës, natyralistëve dhe nxënësve.

Në këtë përpjekje të parë për hartimin e një libri të këtillë mund të ketë edhe vërejtje të ndryshme, të cilat do t'i presim me mirënjohje, për t'i pasur parasysh në botimet e mëvonshme.

Autori

KËSHITU KA NDODHUR...

200 milionë vjet më parë, në periudhën triasike, vendi ynë përbënte një pjesë të fundit të detit Mesdhe. Dallgët e tij rrihnin brigje që ishin mjaft larg vendit tonë, madje edhe përtej shteteve të tjera ballkanike. Kishte plot bimë dhe kafshë në këtë det të gjerë. Belemnitet ishin lloje butakësh në formë kalmarësh, që popullonin më shumë këto ujëra. Edhe amonitet, butakët me guaskë, ishin po ashtu në dendësi të madhe.

Këto të dhëna që shkruhen me aq siguri janë provar me fakte. Shumë gëlqerorë të Bregut janë përcaktuar si të periudhës triasike nga fosilet e kafshëve që i përbëjnë.

Vargu Qendror dhe me siguri zona e Mirditës vazhdoi edhe për disa milionë vjet nën ujë. Pastaj u rrudhos ky truall dhe doli një herë mbi ujë. Ngjarja ndodhi në periudhën jurasike, rreth 140 milionë vjet më parë.

Po më tej si vazhdoi?

Përsëri rrudhat e krijuara u mbuluan nga ujërat e detit. Kjo periudhë, e quajtur kretë, pati kafshë të reja. Deti që mbulonte vendin tonë, ishte plot rudistë. Kudo në malet gëlqerorë të vendit tonë, rudistët fosilë janë dëshmitarë të kësaj historie të stërvjetër.

E para që doli mbi ujë ishte Shqipëria Lindore. Ishte periudha paleogjenike e erës kainozoike, që i takon, si kohë, rreth 60 milionë vjet më parë.

Deti që mbulonte Shqipërinë Perëndimore, popullohej nga numulite, që ndodhen me shumicë në gëlqerorët e sotëm të kësaj zone.

Jo larg këtyre brigjeve, në «Shqipërinë» e atëherëshme, një florë e faunë tropikale «lulëzonte» dendur. Palmat piktoreske, manjoliët dhe fieret ishin të zakonshme në vendin tonë. Bota e kafshëve të terës kishte marrë një zhvillim të madh. Të gjitha grupet kryesore të kafshëve ishin shfaqur në Tokë. Po edhe në truallin tonë gjendej kjo pasuri. Mundet që majmunët e parë, gjitarët me xhep, paraardhësit e kuajve dhe të tjera kafshë, të kenë pasur zhvillim edhe në këtë pjesë.

10-15 milionë vjet më parë, në periudhën neogjenike, doli mbi ujë edhe pjesa perëndimore e vendit tonë.

Për këta milionë vjetë të periudhës neogjenike, në vendin tonë u zhvillua një faunë interesante. Arinjtë, qentë, rinocerontët, kuajt, majmunët antropomorfë... janë disa prej tyre.

Por, trualli ynë ende nuk ishte stabilizuar. Shqipëria perëndimore, pas 7-8 milionë vjetësh të daljes mbi ujë, u zhyt përsëri në thellësitë e detit. Fauna detare e periudhës në fjalë, merr dalngadalë pamjen e faunës së sotme. Në këtë kohë Shqipëria Perëndimore po delte përfundimisht mbi ujë. Butakët pliocenikë të gjinive *Murrex*, *Cerithium*, *Conus* e të tjerë, gjenden të shpeshta në shtresat e kësaj periudhe në shumë vende të Shqipërisë.

U pasurua gjithashtu fauna e terës me gjitarë të tjerë.

Afrohemi rreth dy milionë vjetë më parë. Në periudhën e quajtur kuaternare, u shfaqën në Evropë, dhe ndoshta edhe te ne, hipopotamët dhe elefantët.

Pastaj filluan epokat e akullnajave. Fauna jonë për një kohë «të shkurtër» ndryshoi shumë. Akullnajat vinin e iknin në Ballkan dhe linin «gjurmë» jo të vogla në përbërjen e faunës. Këto akullnaja kapën edhe viset e larta malore të vendit tonë: Alpet, Korabin, Nemërçken etj. Dëshmitare për këtë janë morenat e shumta që gjenden në to.

Sa interesant është studimi i kësaj faune, dëshmitare e lidhjes së saj me kushtet klimatike. Tërhiqej akullnaja në veri dhe fauna jonë bëhej si në Afrikë. Pushtonin akullnajat e veriut Evropën dhe «fauna afrikane» shkonte në «vendin e vet».

Gjatë kësaj periudhe edhe në vendin tonë duhet të ketë pasur mamuthë, arinj shpellash, luanë, tigra dhe që ndryshimet e klimës i kanë spostuar, më vonë, në jug.

Për të gjitha këto kafshë që përmendëm më sipër, dhe që i takojnë historisë së kohës së gurit, janë bërë studime për Evropën Jugore dhe për disa pika të shteteve ballkanike. Kohët e fundit, në shpellat e Gajtjanit dhe në Xarë, është mbledhur nga studiuesit tanë një material i pasur me fosile të llojeve të shumta kafshësh të epokave të para dhe pas akullnajave.

Ka rëndësi të vihet në dukje se në mbarim të neo-gjenit dhe në fillim të kuaternarit, u krijuan liqeni i Ohrit dhe ai i Prespës.

Era të tëra të historisë së kores së Tokës kanë gjurmët e veta edhe te ne. Më pak «dëshmira» kemi për 200 milionë vjet të shkuara, ndonëse duhet të dimë se në vendin tonë kemi edhe shkëmbinj gëlqerorë, me prejardhje organogjene të erës Paleozoike, me moshë 500-600 milionë-vjeçare. Sigurisht bota e gjallë e erave dhe e periudhave, ka qenë tepër e larmishme, aq sa mendimet më fantastike mund të kenë edhe të vërteta natyrore-historike. Ndryshimet sasiore dhe cilësore të faunës sonë janë zhvilluar sipas ligjeve të evolucionit, për një kohë shumë të gjatë. Zhvillimi dhe ndryshimi janë dukuri objektive. Ky ndryshim ka vazhduar dhe vazhdon edhe sot e kësaj dite. 100 vjet më parë, gjuetarët tanë flitnin për një përhapje të gjerë të drerëve, të gjelave të egër, të kaprojve, të maceve të egra, të arinjve etj. Sot gjendja është ndryshe. Disa prej tyre janë zhdukur, disa të tjerë janë pakësuar së tepërmi.

Studimet zoologjike që bëhen në vendin tonë, synojnë për të ruajtur dhe shfrytëzuar në dobi të popullit faunën tonë.

DISA KONSIDERATA PËR FAUNËN TONË

Ç'bukuri të rrallë sheh kur shkon në një ditë të bukur në Ksamil. Valëzojnë përposhtë brezaret e ndërhuara nga dora e rinisë. Vazhdojnë ato me një det të kaltër e të kristaltë, që i përplas valët e veta në bregun e thyer shkëmbor.

Të befason një mrekulli e vërtetë edhe kur shkon në Pogradec. Sa del në Qafë të Thanës, të shpaloset përpara bukuria e liqenit dhe e brigjeve të tij.

Ndoshta përfytyrimin më të plotë gjeografik e merr kur hipën në helikopter dhe ngado që të vështrosh shikon fusha të sistemuara, që në pranverë duken si qilim i blertë, shikon lugina të shumta, që në lindje të çojnë në thellësi, ku malet lartësohen gjer te retë.

Ç'horizont i pakufizuar sundon nën këmbë kur je në majë të këtyre maleve të larta. Duke dalë në majë të Jezercës, të mahnitin shkëmbinj gjigantë me fosile gati dymetërshe, që ruhen si dëshmitarë të mesozoikut. Alpinistët, kur vizitojnë këtë majë, shpesh ndodhen mbi retë që hedhin shi arave dhe luginave përposhtë.

Edhe Lura e bukur të lë mbresa të pashlyeshme. Të zgjatet jeta kur del nga shtigjet e pyjeve me ah dhe pishë në sfondin e pasqyrës së kristaltë të Liqenit të Luleve ose të liqeneve të tjera.

Dete, lumenj, liqene, fusha, kodra e male e përbëjnë këtë vend. Veç duhet theksuar se pjesën më të madhe të tij e përbën trualli malor.

Edhe klima e vendit tonë është e ndryshme. Zona fushore ka klimë mesdhetare: me verë të nxehtë, dimër të butë dhe reshje që shkojnë nga 600-800 mm në vit. Pjesa tjetër, ajo lindore dhe veriore, ka klimë kontinentale: me dimër të ftohtë dhe me 1000-2600 mm reshje në vit.

Vendi ynë ka kushte të përshtatshme për një vegjetacion të madh të larmishëm. Shkencëtarët tanë shkruajnë se flora jonë ka rreth 3200 lloje bimësh, pa llogaritur këtu grupe të tëra bimësh, si: algat, kërpudhat, likenet

etj. Ajo është e shtrirë bukur me kate-kate, nga Ultësira Perëndimore deri te kullotat alpine. Kjo bimësi krijon kudo mjediset e veta karakteristike për nga përbërja, mikroklima, bukuritë e saj.

Shikoni ç'kushte të përshtatshme ka vendi ynë për një faunë të begatë! Prandaj, në çdo pikë të vendit takohesh me shoqërime kafshësh. Pasuri, interes e rezerva të mëdha ka bota shtazore e Shqipërisë. Jo më kot, dikur, shkencëtarët e huaj ishin të parët që «patrulluan» vendin tonë.

Por, sado që zoologët e huaj u përpoqën të gërmojnë, nuk e shtinë në dorë atë. Mund të themi vetëm sa e «gërvishtën» atë në disa vende.

Pas Çlirimit, si çdo degë tjetër e jetës, edhe kjo fushë e dijes u vu në rrugën e planifikimit. Sot pothuajse të gjitha grupet e mëdha të kafshëve janë kapur në dorë dhe janë lëvruar.

Fauna e vendit tonë shquhet nga larmia e saj.

Si shpjegohet kjo larmi e madhe llojesh te ne?

Vendi ynë, për nga ana zoogeografike, futet në rajonin e Holarktikut, i cili përfshin të gjithë Hemisferën e Veriut. Në mënyrë të lokalizuar vendi ynë inkuadrohet në nënrajonin e Mesdheut. Ky nënrajon përmbledh vendet e këtij pellgu të madh. Nga literatura zoogeografike botërore, nënrajonin e Mesdheut shquhet si më i pasuri për faunën që ka, dhe mjaft me interes për nga përbërja.

Përbërja e faunës sonë nuk është ashtu si e vendeve të tjera të Mesdheut, qoftë edhe të Ballkanit. Sigurisht ajo ka karakteristika mesdhetare, që llogaritet në një shifër prej rreth 60-65%. Në krahasim me shtetet e tjera të kësaj gjerësie, kjo përqindje është më e vogël.

Por fauna jonë, në përbërjen e saj, ka edhe karakteristika të saj të nënrajonit evropiano-sibërik. Kjo përqindje nuk është e vogël, por shkon në 25-30%, ndërkohë që shtetet e tjera e kanë atë fare të ulët.

Fauna jonë ka edhe karakteristika të veçanta nga fauna e të gjitha vendeve të tjera. Rreth 10% e saj është endemike dhe subendemike.